

H. B. Cotterill



***Italië in de Middeleeuwen:
Gedurende duizend jaar
(305-1313)***

H. B. Cotterill

Italië in de Middeleeuwen: Gedurende duizend jaar (305- 1313)



Gepubliceerd door Good Press, 2022

goodpress@okpublishing.info

EAN 4064066400484

INHOUDSOPGAVE

[Voorrede.](#)

[Voorrede van den Schrijver](#)

[Kaarten.](#)

[Platen.](#)

[Illustraties in den tekst.](#)

[Eerste Deel.](#)

[Historisch Overzicht.](#)

[305-476.](#)

[Hoofdstuk I.](#)

[Waarom het Keizerrijk gevallen is.](#)

[Hoofdstuk II.](#)

[De Barbaren.](#)

[Hoofdstuk III.](#)

[Christendom en Heidendom.](#)

[Hoofdstuk IV.](#)

[Theodosius de Katholieke.](#)

[Hoofdstuk V.](#)

[Stilicho, Alarik en Placidia.](#)

[395-450](#)

[Hoofdstuk VI.](#)

[Attila de Hun.](#)

[Hoofdstuk VII.](#)

[Van Gaiserik tot Odovacar.](#)

[Het Einde van Romulus Augustulus.](#)

[Tweede Deel.](#)

[Historisch Overzicht.](#)

[476-568.](#)

[I. Odovacar's regeering \(476-'93\) .](#)

[II. De Heerschappij der Oost-Goten \(493-535\) .](#)

[III. De Gotische oorlog \(535-'53\) .](#)

[IV. De Byzantijnsche Overheersching.](#)

[Hoofdstuk I.](#)

[Theoderik.](#)

[Hoofdstuk II.](#)

[De schrijvers.](#)

[Hoofdstuk III.](#)

[St. Benedictus.](#)

[Hoofdstuk IV.](#)

[Justinianus.](#)

[Derde Deel.](#)

[Historisch Overzicht.](#)

[568-800.](#)

[Hoofdstuk I.](#)

[Gregorius de Groote.](#)

[Hoofdstuk II.](#)

[Bouwkunst en Mozaïekwerk.](#)

[300-800.](#)

[Basilieken.](#)

[Byzantijnsche Bouwkunst.](#)

[Mozaïek.](#)

[Romeinsch-Longobardische Bouwkunst \(Vroeg-Romaansch\)](#)

[Hoofdstuk III.](#)

[Venetië en andere steden.](#)

[Hoofdstuk IV.](#)

[Karel de Groote te Rome.](#)

[De Basiliek van St. Pieter.](#)

[De Donaties.](#)

[Aanteekening over de Byzantijnsche keizers](#)

[800-1453.](#)

[Vierde Deel](#)

[Historisch Overzicht](#)

[800-1190.](#)

[\(1\) De Karolingers \(800-888\).](#)

[\(2\) Zoogenaamde Italiaansche Koningen en Keizers \(888-962\).](#)

[\(3\) De Saksische Keizers \(962-1024\).](#)

[\(4\) De Frankische Keizers \(1024-1125\).](#)

[\(5\) Keizers der Hohenstaufen.](#)

[Hoofdstuk I.](#)

[De Donkere eeuwen.](#)

[De Reliquieën-Manie.](#)

[“Pausin Johanna”.](#)

[Een Lijk gedagvaard voor een Synode .](#)

[Het lot van den tegenpaus Johannes XVI .](#)

[Hoofdstuk II.](#)

[De Noormannen.](#)

[Hoofdstuk III.](#)

[De opkomst der republieken.](#)

[tot c. 1200.](#)

[Venetië \(800-1200\) .](#)

[Milaan.](#)

[Florence \(tot 1200\).](#)

[Hoofdstuk IV.](#)

[Romaansche bouwkunst .](#)

[800-1200.](#)

[Lombardije en Emilia.](#)

[Toskane.](#)

[Midden- en Zuid-Italië.](#)

[Sicilië.](#)

[1050-1200.](#)

[Vijfde Deel](#)

[Historisch Overzicht](#)

[1190-1313.](#)

[\(1\) Hendrik VI.](#)

[\(2\) Paus Innocentius III.](#)

[\(3\) Frederik II.](#)

[\(4\) Manfred en Karel van Anjou.](#)

[\(5\) Konradijn en Karel van Anjou.](#)

[\(6\) Karel van Anjou en de Siciliaansche Vesper.](#)

[\(7\) Van den Siciliaanschen Vesper tot den vrede van Caltabellotta.](#)

[\(8\) Rome van 1285 tot 1303. Bonifacius VIII.](#)

[\(9\) Hendrik VII van Luxemburg.](#)

[Aanteekening over Dante en Hendrik VII.](#)

[Hoofdstuk I.](#)

[Godsdienstige stroomingen.](#)

[c. 1200-1300.](#)

[Hoofdstuk II.](#)

[De republieken en "Signorie"](#)

[tot c. 1320.](#)

[Florence \(c. 1200-1320\)](#).

[Milaan en andere steden \(c. 1200-1320\)](#).

[Genua en Venetië \(c. 1200-1320\)](#).

[Hoofdstuk III.](#)

[Kunst.](#)

[\(c. 1200-c. 1320\)](#).

[\(1\) Mozaïeken.](#)

[\(2\) Bouwkunst.](#)

[\(3\) Beeldhouwkunst.](#)

[\(4\) Schilderkunst.](#)

[Index.](#)



Dante
Italië in de Middeleeuwen
Gedurende duizend jaar (305-1313)

Een kort historisch overzicht met hoofdstukken over belangrijke gebeurtenissen en personen in verband met godsdienst, kunst en literatuur

Door H. B. Cotterill M.A.
Bewerkt door Dr P. A. van der Laan
Met een voorrede van Prof. Jhr Dr J. Six
Zutphen—W. J. Thieme & Cie

Voorrede.

Inhoudsopgave

Niet als krijgslieden plachten de Nederlanders naar Italië te trekken. Geen Gothen, geen Longobarden of Vandalen kwamen uit de lage landen aan de zee. Aan de oorlogen van Guelfen en Ghibellijnen hebben zij geen aandeel van beteekenis gehad. Wanneer de legende de Mariakerk te Utrecht laat bouwen als boete voor een kerk te Milaan verwoest, noemt zij een Duitschen Keizer als stichter, geen Nederlander.

Als pelgrims uit het heilige land kwamen zij de Brenner over naar Venetië. Als Roomvaarders bezochten zij Italië voor hun zieleheil. De "Anima", thans de Duitse kerk te Rome, is een Nederlandsche stichting.

Ook als kooplieden onderhielden zij goede betrekkingen. De Heeren van Arkel hadden hun fortuin belegd in een bank te Genua. Het meesterwerk van Hugo van der Goes werd door een Italiaansch koopman uit Brugge te Florence gewijd. Een altaarstuk van Memling met soortgelijke bestemming kwam slechts door zeeroof bij de Hanze terecht. Ook bezit Brugge van oudsher een vroeg werk van Michelangelo. Mogen soms Nederlandsche kunstenaars hun eigen aard verloochend hebben onder te sterken Italiaanschen invloed, de van Eycken waarschijnlijk en velen na hen, van Rogier van der Weijden tot Terborgh, hebben in het zuiden alleen hun blik verruimd.

Dat is echter in later dagen dan waarvan Cotterill in dit boek verhaalt. Onze gedachten gaan zoo zelden terug tot de tijden dat Karel de Groote nu voor den Falkhof te Nijmegen zijn paarden zag weiden, om dan weer te Rome als beschermer van het heilige Romeinsche rijk op te treden of dat Frans van Assisi een innige vroomheid predikte, in zijn land aanleiding tot nieuwe wonderen van kunst, in het noorden de bron van die gemoedsstemming, waaruit de hervorming te voorschijn kwam.

Toch is het ook voor ons van belang in dit overzicht van duizend jaren die smeltkroes der volkeren te aanschouwen door de oogen van een man van kennis en smaak en zoo uit het ondergaande Romeinsche rijk het nieuwe Italië te zien herboren worden, niet als een eenheid, eer als een strijd van allen tegen allen, waaruit de republieken te voorschijn kwamen, een vruchtbaren bodem voor kunst en wetenschap.

Wie Dante lezen wil en verstaan zal het niet berouwen in ons vlot geschreven werk, in het begin vooral soms een wat zwaar te verteren hoofdstuk

doorworsteld te hebben, noodig voor een beter begrip van wat volgt.

Goed gekozen afbeeldingen roepen de herinneringen op voor wie Italië reeds bezocht, of helpen hen, die dat geluk nog misten aan eenig aanschouwen.

J. Six.

Indien door het lezen van dit werk de studie van het gedicht, dat het bewonderend nageslacht den eeretitel *goddelijk* heeft gegeven, in breder kring wordt ter hand genomen, zal ik mijn moeite ruimschoots beloond achten.

Wat mij betreft,

poscia di dí in dí l'amo piu forte.

De Vertaler.

Voorrede van den Schrijver

Inhoudsopgave

Reeds ten tijde van Cicero en Varro", zegt Gibbon, "waren de Romeinsche augures ervan overtuigd, dat de *twalf gieren*, die Romulus had gezien, de *twalf eeuwen* voorstelden, die door het noodlot voor het bestaan van zijn stad waren vastgesteld". Deze voorspelling, zoo lezen wij bij de schrijvers van dien tijd, b.v. bij den dichter Claudianus, vervulde den geest der menschen met somberen angst, toen de twaalfde eeuw van Rome's bestaan ten einde spoedde en "zelfs het nageslacht moet met eenige verbazing erkennen, dat de verklaring van een toevallige of verdichte gebeurtenis inderdaad bevestigd is door den val van het West-Romeinsche Keizerrijk." Het overgeleverde jaar van de stichting van Rome is 753 v. Chr. en als wij nu aannemen, dat het Keizerrijk eindigde met de inneming van de stad door den Vandaal Gaiserik en den dood van Valentinianus III, den laatsten Keizer van de dynastie van Theodosius den Groote, welke gebeurtenissen beide plaats vonden in 455 n. Chr., dan is de vervulling van de profetie werkelijk verrassend. En ons geloof aan oude voorspellingen behoeft niet geschokt te worden, indien wij ons gedrongen voelen den eindelijken val van het Keizerrijk ongeveer één en twintig jaren later te plaatsen, in welke periode niet minder dan negen zoogenaamde Keizers het purper aanvaardden: ten eerste de moordenaar van Valentinianus, daarna de beschermeling van den Koning der West-Goten te Arles, dan vijf marionetten van den veldheer der barbaren, Ricimer, vervolgens een weinig bekende ambtenaar van het hof, gekozen door een voornaam Bourgondiër, en de negende, een zoon van een Pannonisch soldaat uit Attila's leger, de "onschadelijke jongeling", zooals Gibbon hem noemt, die de prachtig klinkende namen van Romulus Augustus (uit medelijden of om hem te bespotten verkleind tot Momullus Augustulus) had geërfd of aangenomen, en die in 476 door den

barbaar Odovacar werd onttroond en met beleedigende edelmoedigheid verlof kreeg zich terug te trekken naar een ruime en weelderige gevangenis, de villa, die Marius had laten bouwen en Lucullus had versierd, op de hoogten, waarvan men een uitzicht heeft op de golven van Napels en Baiae.

Dit jaar, 476, wordt algemeen aangenomen als de grens, die het einde aangeeft van de geschiedenis van het oude Rome en het begin van de Italiaansche geschiedenis. Toch zijn sommige schrijvers van meening, dat het "Romeinsche Keizerrijk" onder de Keizers van het Oosten nog voortduurde, ja zelfs nog ongeveer duizend jaar, tot de verovering van Constantinopel door de Turken, in ieder geval nog meer dan driehonderd jaar, totdat het in de macht geraakte van een vrouw, die onmenselijke ellendeling, de vrome Irene. Deze gebeurtenis gaf, volgens die schrijvers, den Romeinen het recht de keizerlijke waardigheid door de pauselijke zalving te doen herleven in den persoon van Karel den Groote. Dit herleefde Keizerrijk, dat bleef bestaan tot den dood van Hendrik VII in 1313, toen elk werkelijk verband met Italië verdween, of zelfs, volgens sommige, voortduurde totdat Frans II in 1806 afstand deed van de regeering, was natuurlijk een fictie; maar het geloof aan het zoogenaamde "Heilige Roomsche Rijk" was een feit, dat op de middeleeuwsche geschiedenis van grooten invloed is geweest en door den geschiedschrijver niet kan worden geloochend. Maar welke bewijsgronden ook kunnen aangevoerd worden om deze verschillende opvattingen te steunen, het is eenvoudiger en het ligt meer in de rede aan te nemen, dat het oude Romeinsche Keizerrijk, d.w.z. het uitgestrekte Imperium, waarvan Rome zelf de metropolis was, indien het niet eindigde, toen Constantijn *si fece Greco* en den keizerlijken zetel van Rome naar Byzantium bracht, of toen de laatste Keizer uit de dynastie van Theodosius te Rome werd vermoord, kort voor de aankomst van den Vandaal Gaiserik, toch te gronde ging, toen in 476 de barbaar Odovacar den jeugdigen Keizer Romulus Augustulus onttroonde en, zoo al niet den titel, dan toch de bevoegheden van een Koning van Italië aanvaardde.

Derhalve kunnen wij aannemen, dat de geschiedenis van het middeleeuwsche Italië begint met het jaar 476. Na dat jaar stond Italië slechts tijdelijk en niet rechtstreeks in verband met het Oostelijke Keizerrijk, dat sommigen het latere Romeinsche Keizerrijk willen noemen, maar dat volgens mij, omdat "Constantinopolitaansch" een lang woord is, beter "Byzantijnsch" genoemd kan worden, vooral ook daar dit woord Oostersch genoeg klinkt, om een geschikte term te zijn in kwesties over kunst en geschiedenis.

Het is waar, dat gedurende een zekere periode dit Byzantijnsche Keizerrijk zijn heerschappij over Rome, dat door den Byzantijnschen Keizer beschouwd werd als een provincie-stad van zijn Italiaansche diocese, en over bijna het geheele schiereiland herstelde, en dat het zijn souvereiniteit in eenige belangrijke Italiaansche steden en landstreken eeuwen lang bewaarde, vooral in

het Exarchaat en de zuidelijke *marina*, zoodat zoo nu en dan de aanwezigheid van de Byzantijnen in Italië ten zeerste onze aandacht zal vragen. Het is ook waar, dat de Byzantijnsche Keizers aanspraak maakten op den titel "Imperator Romanus"¹, en dikwijls als zoodanig werden erkend. Bovendien moet men toegeven, dat de geschiedenis van het zoogenaamde Oostelijke Keizerrijk in later tijd, met zijn Grieksche, Syrische, Armenische, Macedonische, Latijnsche, Vlaamsche en Fransche monarchen en dynastiën en met zijn rijke en weelderige uitloopers, bekend als de "Keizerrijken" van Nicaea en Trebizonde, buitengewoon schilderachtig en belangwekkend is.

Evenwel, daar ons onderwerp Italië en niet Byzantium is, zal het beter zijn aan te nemen, dat het werkelijke Romeinsche Keizerrijk eindigde met de onttroning van den laatsten opvolger van Augustus te Rome in 476 en na dat jaar onze aandacht voornamelijk tot Italië te bepalen, terwijl wij slechts nu en dan een blik naar de andere zijde van de Adriatische Zee zullen werpen.

Maar, ofschoon men kan zeggen, dat de geschiedenis van Italië in de middeleeuwen met dat jaar begint, scheen het mij toch raadzaam terug te gaan tot den tijd van Constantijn, om zekere religieuze, staatkundige, artistieke en litteraire eigenaardigheden in haar oorsprong na te speuren, als ook om in staat te zijn uitvoeriger de invallen der barbaren te behandelen. Wanneer dit gebeurd is, blijft de nog moeilijker taak over aan te toonen, hoe, te midden van al die verschillende elementen en krachten, de nieuwe bezieling begon te werken, die, na zoovele eeuwen, in onze dagen eindelijk een Italiaansche natie deed ontstaan. Mijn onderwerp, dat zich uitstrekt tot de eerste dageraad van de nieuwe kunst en litteratuur, beslaat een tijdvak van duizend jaar en het zou een zeer vervelend en nutteloos werk zijn, als ik trachtte mijn bladzijden te vullen met een opsomming van de ontelbare personen, die in een zoo snelle opvolging, in zoo ingewikkelde en vlug veranderende groepen, over het steeds afwisselende tooneel van tien eeuwen voorbijtrekken. Zelfs bij het uitvoerige en heldere verhaal van Gibbon moet de lezer, die geen overvloed van tijd en zeldzame volharding bezit, er dikwijls aan wanhopen zijn weg te vinden in het labyrint van barbaarsche invallen en godsdiensttwisten of in het drama van het Keizerrijk, een drama, dat zoo gecompliceerd is, dat bij meer dan een gelegenheid er niet minder dan zes Keizers tegelijk op de planken verschijnen.

Met het oog op de beperkte ruimte en zulk een overweldigenden menigte van bijzonderheden, moet hij, die iets beters wil geven dan een droge opsomming van namen en gebeurtenissen, een methode vinden, die hem in staat stelt in een samenhangend verhaal de belangrijke historische feiten mede te deelen en die hem toch ook gelegenheid biedt andere belangwekkende dingen op een minder stijve en statistiek-achtige wijze te behandelen, en met vrije hand, om zoo te zeggen, de kale historische omtrekken in te vullen.

De wijze, waarop ik te werk ben gegaan, is de volgende: aan elk van de vijf deelen, waarin mijn onderwerp verdeeld is, heb ik een kort overzicht van de staatkundige gebeurtenissen dier periode laten voorafgaan. Deze overzichten zullen het den lezer mogelijk maken den inhoud van die hoofdstukken te omlijsten (of misschien moet ik zeggen, chronologisch te rangschikken), waarin ik met vrije hand zekere belangrijke episodes en personen heb geschetst, terwijl ik mij moeite heb gegeven, door aanhalingen en beschrijvingen de locale kleur zooveel mogelijk tot haar recht te laten komen.

Aldus kon ik vermijden, dat mijn verhaal onderbroken werd door verhandelingen over kunst en literatuur, en heb ik, wat over deze onderwerpen mij belangrijk toescheen, verplaatst naar de bijgevoegde hoofdstukken.

Een volledige lijst van de talrijke schrijvers over de geschiedenis, kunst en literatuur van Italië in het tijdvak, dat hier behandeld wordt, zou meer ruimte eischen, dan ik kan missen en indien ook de titels van hun werken werden opgenoemd, zou een groot aantal bladzijden noodig zijn. Ik zal dus slechts eenige oude en moderne bekenden vermelden, aan wie ik bijzonderen dank verschuldigd ben.

Balzani (*Cronache it. del Med. Evo*); Boëthius (*De Cons. Phil.*); Bryce; Cappelletti; Cassiodorus (en Jordanes; ook zijn brieven, uitgegeven door Hodgkin); Compagni (Dino); Crowe en Cavalcaselle; Engel et Serrure (*Numismatique du Moyen Age*); Eusebius; Ferrero; Gaspary (*Scuola Poet. Sicil.*); Gibbon; Gregorovius (*Gesch. Stadt Rom*); Gregorius de Groote; Hodgkin (*Italy and her Invaders*); T. G. Jackson (*Romanesque Architecture*); Jordanes (*Hist. Goth.*); Kugler; *Liber Pontificalis* (ed. Duchesne); Machiavelli (*Istorie Fior.*); Mothes (*Baukunst d. Mittelalters*); Muratori; Paulus Diaconus (*Hist. Lomb.*); Priscus; Ricci (vooral over Ravenna); Rivoira (*Orig. dell' Arch. Lomb.*); Rotari (*Editto*); St. Augustinus (*De Civ. Dei*); Sismondi; Symonds; Villani (*Giov*); Wroth (*Brit. Mus. Catal. Goth. and Lomb. Coins*); Pasquale Villari (*Invas. barbar. en L'Italia da Carlo Magno alla Morte di Arrigo VII*).

Misschien is het wel goed hier bij te voegen, dat ik mij er van bewust ben, dat niemand over dergelijke onderwerpen als middeleeuwsche architectuur een meening of opvatting kan verkondigen, zonder zich aan een *fucilata* van verschillende kanten bloot te stellen.

1 Maar de Karolinger Lodewijk II had het recht aan zijn kant, toen hij, in antwoord op een hooghartig schrijven van den Byzantijnschen Keizer Basilius, verklaarde dat de "Keizers" van het Oosten geen *Imperatores Romanorum* waren.

Lijst en verklaringen der illustraties.

Inhoudsopgave

Kaarten.

Inhoudsopgave

	Bladz.
De vier praefecturae van het Romeinsche Keizerrijk ten tijde van Constantijn I	1
Italië ten tijde van Odovacar	107
Zuid-West-Europa ten tijde van Theoderik	142
De heerschappij van de Longobarden	182
Het rijk van Karel den Groote	213
Italië ten tijde van Dante	454

Platen.

Inhoudsopgave

Plaat

- | | | |
|----|--|------------|
| 1. | Dante | Titelplaat |
| | Bronzen borstbeeld. Napels, Museo Nazionale. Het gezicht is misschien genomen naar het Bargello-masker, dat, naar men zegt, na zijn dood is gemaakt. In ieder geval is | |

het een mooi stuk werk en geeft het in overeenstemming met onze verwachting een zeer bevredigende voorstelling van het uiterlijk van den dichter der *Divina Commedia*. Het herstelde Bargello-fresco, dat oorspronkelijk misschien door Giotto is gemaakt, geeft eerder den minnaar van Beatrice en den schrijver van de *Vita Nuova* weer.

2. [Slag bij de Saxa Rubra](#) 8

Gedeelte van den Triumfboog van Constantijn, Rome. Het groteske en ruwe relief in het midden, dat van 312 ongeveer dateert, stelt den slag van de Saxa Rubra, bij den Pons Milvius voor, waar Maxentius verdronk. Zie blz. [3](#) en [35](#). De reliefs daarboven, die veel fraaier zijn, dagteekenen uit den tijd van Trajanus en de Antonini. Zie blz. [230](#). In een *Stanza* van het Vaticaan is een beroemd fresco, dat hetzelfde voorstelt, geteekend door

Raffael en geschilderd door
Giulio Romano.

3. [Borstbeelden van
Constantijn den Groote en
Julianus](#) 16

Uffizi, Florence, en Museum
van het Capitoool, Rome.
Wat Constantijn's krullen en
opschik betreft, zie blz. [45](#)
n. Of het borstbeeld van
Julianus echt is, wordt
betwijfeld, daar de
inscriptie middeleeuwsch is.

4. [S. Paolo fuori le mura, Rome](#) 24

Gesticht in 388 door
Theodosius en
Valentinianus II. Zie blz. [52](#)
en onder [Kerken](#) in den
Index. Afgebrand in 1823,
behalve het koor en de
apsis. De reconstructie
(1824-54) volgens het oude
plan is zeer indrukwekkend
en het meer moderne
karakter van sommige
veranderingen verhindert
niet, dat het gebouw een
van de meest grootsche
nog bestaande basilieken
is.

5. [S. Maria Maggiore, Rome](#) 32

Zie Index onder *Kerken*.

6. [Kansel, S. Ambrogio, Milaan](#) 40

Met de zoogenaamde tombe van Stilicho. Daar hij te Ravenna (zie blz. 70) gedood is, zal hij waarschijnlijk niet hier begraven zijn. De sarcophaag dagteekent van 500 ongeveer. De oude Longobardische kansel werd omstreeks 1100 verwijderd gedurende een herstelling, en later in Romaanschen stijl weder opgericht, omstreeks 1200. Sommige van de grillige reliefs dateeren misschien van 800, of zelfs van 500.

7. [Mausoleum van Galla Placidia, Ravenna](#) 48

Zie blz. 79, 231, 241. De sarcophaag in het midden is die van de keizerin. Die aan den rechter- en aan de linkerkant (deze laatste is onzichtbaar) zijn, naar men vooronderstelt, de tomben van haar echtgenoot, Constantius III en haar zoon, Valentinianus III.

8. [Paus Leo en Attila](#) 56

Fresco, geschilderd door Raffael, in een van de *Stanze* van het Vaticaan. Zie blz. [90](#). Raffael brengt het tooneel over naar de nabijheid van Rome (Colosseum op den achtergrond) en geeft Leo I de gelaatstrekken van Leo X (vgl. plaat [29](#)). Wat het voorkomen van Attila betreft, zie blz. [84](#). Opmerking verdient, dat de H. Petrus en de H. Paulus alleen door de Hunnen gezien worden. In de St. Pieter, boven het altaar van Leo I, is een theatraal relief van Algardi (c. 1650), dat hetzelfde tooneel voorstelt.

9. [Munten; van Constantijn I tot Justinianus \(c. 306-565\)](#) 64

Zie aantekeningen, blz. [103-05](#).

10. [Doopvont van de orthodoxen, Ravenna](#) 72

Zie blz. [80](#), 241. De koepel, evenals die van de S. Vitale, is samengesteld uit buizen

van terra-cotta. Zie blz. [237](#).

11. [Mausoleum van Theoderik, Ravenna](#) 80

Zie blz. [148](#)-49.

12. [S. Apollinare Nuovo, Ravenna](#) 88

Zie beschrijvingen op blz. [151](#)-53, [241](#).

13. [S. Pietro in Ciel D'oro, Pavia](#) 96

Zie onder [Kerken](#) in den Index. De kerk was oorspronkelijk (als zij nog niet ouder was) Longobardisch, misschien gesticht door Agilulf, c. 604; maar zij is in Romaanschen stijl herbouwd. Het grootste gedeelte van het portaal dagteekent van 950 tot 1000. Voor de tombe van Boëthius zie blz. [157](#) en voor die van den H. Augustinus zie de beschrijving van plaat [52 \(1\)](#). Koningen van Italië (zie verklaring van plaat [19](#)) werden soms gekroond te Pavia, de oude hoofdstad der Longobarden, in de S. Pietro of anders in de S.

Michele, die toen de kathedraal was.

14. [Boëthius](#) 104

Zie blz. [155](#)–59. Het schilderij, een fantasie of misschien gemaakt naar een oud portret, is een werk van Giovanni Santi, den vader van Raffael. Het bevindt zich in de Barberini-galerij, te Rome.

15. [Monasterio del Sacro Speco, Subiaco](#) 112

Zie blz. [166](#). De kerk en het klooster, en ook de Abdijkerk van Monte Cassino en Collemaggio te Aquila (plaat [49](#)) hebben naar men zegt, zeer geleden door de geweldige aardbeving van den 13en Januari, 1915.

16. [S. Vitale, Ravenna](#) 120

Zie onder [Kerken](#) in den Index. Vgl. plaat [23](#).

17. [Mozaïeken van Justinianus en Theodora, Ravenna](#) 128

Zie blz. [179](#), 242.

18. [S. Apollinare in Classe,](#) 136

Ravenna

Zie onder *Kerken* in den Index. Voor de mozaïeken, zie blz. 242

19.
(I).

De Ijzeren Kroon

144

Deze kroon wordt bewaard in de schatkamer van de kathedraal te Monza (zie blz. 226 n.). Met deze kroon werden, naar men zegt, de Longobardische koningen gekroond, te Pavia, hun hoofdstad, of te Milaan (b.v. Agilulf) of misschien te Monza. De Frankische en Duitse monarchen tot Hendrik II (1002), schijnen als koningen van Italië gewoonlijk te Pavia, maar later ook te Milaan, gekroond te zijn. De "Italiaansche" koning Berengarius II (c. 950) werd te Pavia gekroond. Frederik Barbarossa, die met Milaan in oorlog was, werd te Monza, of misschien te Pavia, welke stad zijn partij koos, c. 1155 gekroond. Sinds dien tijd is de Ijzeren Kroon te Monza bewaard. Karel V kroonde zichzelf

met deze kroon te Bologna in 1530 en Napoleon werd er in 1805 mede gekroond (te Milaan). In 1859 werd zij door de Oostenrijkers medegenomen, maar in 1866 teruggegeven. Misschien was het oorspronkelijk een eenvoudige ijzeren kroon of was alleen de binnenste ring van ijzer (dien men op de plaat kan zien); volgens de overlevering was deze ring gemaakt van een der spijkers van het Kruis, die door Helena uit Jeruzalem waren gebracht (zie blz. [37](#), noot 3). Het gouden, met juweelen bezette, uitwendige dagteekent misschien van het jaar 1100 ongeveer. Het is een eenvoudiger en waarschijnlijk een later werk dan de kroon, die er onder is afgebeeld. Muratori verwerpt de legende van den spijker. Bonincontro, een kroniekschrijver van Monza uit de veertiende eeuw, vermeldt de legende niet, ofschoon hij over de ijzeren kroon spreekt en ons vertelt, dat ijzer een sterk en koninklijk metaal is. Er

waren, naar men meende, talrijke spijkers van het Kruis (zie blz. 37). Het verhaal zal, wanneer het zijn oorsprong er niet aan te danken heeft, toch zeer zeker bevestigd zijn door het feit, dat Matteo Villani (c. 1350) deze kroon de *Sda Corona* noemde, hetgeen verkeerdelijk werd uitgelegd als *Sancta Corona*, terwijl het beteekent *Seconda Corona*; de eerste kroon was de zilveren te Aken en de derde de gouden te Rome.

(II). [De zogenaamde Kroon van Karel den Groot](#) 144

Deze prachtige kroon, versierd met een kruis en een boogvormigen diadeem, wordt bewaard in de keizerlijke schatkamer te Weenen, (in den "Hofburg"). Over den tijd, wanneer zij is gemaakt, bestaat groot verschil van meening. Sommigen, zooals Bock, met wien ik het eens ben, zijn overtuigd, dat de kroon zelf een vroeg Italiaansch werk is en dat de diadeem met den naam

Koenraad (*Chuonradus*) een bijvoegsel van later tijd is. Wanneer dit zoo is, bestaat de mogelijkheid, dat dit werkelijk de kroon is, die door Leo III gebruikt werd om Karel den Groote te kronen. Maar sommige Duitschers, zooals v. Falke, die een fraai geïllustreerde monografie over dit onderwerp heeft geschreven, verzekeren, dat de beide deelen zonder twijfel in Duitschland zijn gemaakt en zij houden vol, dat het geheel onmogelijk iets anders kan zijn dan een werk uit de elfde eeuw en dus een keizerlijke diadeem moet zijn, die bepaaldelijk (te Mainz?) vervaardigd is voor de kroning van Koenraad II en zijn gemalin Gisela in het jaar 1027 (zie blz. [310](#)). Er bestaat ook een verzameling van prachtige broches, loovertjes, oorringen, halskettingen enz., die gevonden zijn bij het graven in een straat te Mainz, niet zoo heel lang geleden; deze voorwerpen lijken in bewerking zeer op de boogvormige kroon en

kunnen wel door Gisela bij de kroning gedragen zijn. Zij was een zeer energieke en eerzuchtige vrouw. Door haar moeder stamde zij van Karel den Groote af, en nadat zij tweemaal getrouwd was geweest, trad zij in het huwelijk met Koenraad, toen deze nog slechts een Graaf was. Zij rustte niet, voordat zij bereikt had, dat hij en zij zelf met den keizerlijken diadeem te Rome gekroond waren, bij welke gelegenheid er veel bloed werd vergoten door de twisten tusschen de Duitschers en de Romeinen, zooals zoo dikwijls gebeurde, en ook door den naijver tusschen de aartsbisschoppen van Ravenna en Milaan. De boogvormige diadeem heeft, in parels, het opschrift: *Chuonradus Dei gratia Imperator Augustus*. De kroon zelf bestaat uit edelgesteenten, gouddraadwerk en parels; er zijn drie afbeeldingen in email op, die het volgende voorstellen: (1) Christus, tusschen de twee

aartsengelen, als Koning der Koningen. (2) David als de Koning van den Manlijken Moed. (3) Salomo, als de Koning der Rechtvaardigheid en Wijsheid. (4) Hiskia, als de Koning der Vroomheid.

20. [Theodelinda's Kip en Kuikens, Monza](#) 152

Zie aantekening op blz. [226](#). Misschien stellen zij het Longobardische koninkrijk en zijn zeven provincies voor. Zij zijn van verguld zilver. De koperen plaat, waarop zij staan, is modern.

21.
(I) [S. Maria in Cosmedin, Rome](#) 160

Dicht bij den Tiber en den ronden Tempel, die vroeger de Tempel van Vesta heette. Gebouwd c. 775. Niet groot, maar inwendig zeer mooi door haar verhoudingen. De klokketoren (uit de achtste eeuw) is een goed voorbeeld van een Romeinschen campanile.

Zie den Index onder
Campanile.

(II) [De Phocas-zuil, Rome](#) 160

Op het forum. Eeuwen lang was deze zuil bekend als “de naamlooze zuil met begraven voetstuk”.¹ Na de uitgraving, die met hulp van Engelsch geld geschiedde, bleek uit de inscriptie, dat de zuil, die uit een antiek gebouw genomen is, in 608 door den Exarch Smaragdus was opgericht ter eere van den gehaten tyran Phocas, van Constantinopel, wiens verguld standbeeld op den top stond.

22. [S. Clemente, Rome](#) 168

De *boven*-kerk. Zie onder [Kerken](#) in den Index.

23. [S. Vitale, Ravenna](#) 176

Zie onder [Kerken](#) in den Index. Vgl. plaat 16.

24. [Mozaïeken in de S. Pudenziana en S. Prassede, Rome](#) 184

Zie de beschrijving op blz.

239 en blz. 487. De twee heiligen waren dochters van Pudens, die te Rome de gastheer van den Heiligen Petrus was, en de eerstgenoemde kerk is, naar men vertelt, gebouwd op de plaats van het huis, waar de apostel verblijf hield. Men ziet op het onderste gedeelte van de plaat, dat Paus Paschalis (817-824), die een model van zijn kerk in de hand draagt, een vierkanten nimbus heeft, een aanduiding, dat hij nog in leven was, toen het mozaïek werd gemaakt. Opmerking verdient ook de phoenix op den palmboom met een stralen-nimbus.

- | | | |
|-----|--|-----|
| 25. | S. Pietro, Toscanella | 192 |
| | Zie blz. 249 en onder Kerken in den Index. | |
| 26. | S. Maria Maggiore, Toscanella | 200 |
| | Zie blz. 250 en onder Kerken in den Index. | |
| 27. | Kathedraal en S. Fosca, Torcello | 208 |

Zie blz. 251 en onder *Kerken* in den Index. Wat den marmeren zetel op den voorgrond betreft (“de stoel van Attila”) zie blz. 254 n. noot.

28. **Kathedraal van Grado** 216

Zie blz. 89 en 253. Grado en Aquileia, beide oude Italiaansche steden, die in nauw verband staan met de geschiedenis van Italië, zijn meer dan een eeuw geleden in de macht van Oostenrijk gekomen. In 568, toen de Longobarden over de Venetiaansche Alpen kwamen, vluchtten de burgers van Aquileia (dat na de verwoesting door Attila in 452 weder opgebouwd was) voor de tweede maal naar Grado. De Patriarch, Paulinus, had alle reliquieën en schatten van de kerken van Aquileia meegenomen, en zijn opvolger, Elias, verwierf den titel van Patriarch van Grado. De Patriarch Elias (c. 578) bouwde de tegenwoordige Kathedraal van Grado, zonder twijfel op de plaats van een oudere

kerk, terwijl hij als voorbeeld de basilieken van S. Apollinare te Ravenna nam. De zuilen en de mozaïekvloer zijn blijkbaar van de oude kerk (Byzantijnsch-Oost-Gotisch). Belangwekkend is de kansel met merkwaardige reliëfs (Oost-Gotisch? Lombardisch ?) van de evangelische dieren en een Venetiaanschen (Byzantijnschen) troonhemel. Opmerking verdient de zilveren *pala* (schopvormig schilderstuk) en de (dertiende-eeuwsche?) fresco's in de apsis. Aan de kerk is een oud baptisterium gebouwd, dat steenen luiken heeft, evenals te Torcello. De kerk is dikwijls hersteld en waarschijnlijk zal men onder het pleister van het triforium wel mozaïeken of fresco's kunnen vinden. In deze kerk wordt de oude middeleeuwsche liturgie van het patriarchaat van Grado gezongen, de *Cantus patriarchinus*.

In de *Stanze* van het Vaticaan. Geschilderd door Raffaello da Colle, en waarschijnlijk ontworpen door Raffael. Silvester heeft de gelaatstrekken van Clemens VII. Als toeschouwers zijn geschilderd Raffael's vriend Castiglione en zijn leerling Giulio Romano. De behandeling heeft plaats in de oude basiliek van St. Pieter.

30. [S. Miniato, Florence](#) 232

Zie blz. [399](#) en Index.

31. [Tombe van Beatrice, moeder van Gravin Mathilda, Campo Santo, Pisa](#) 240

In de eerste plaats is deze graftombe merkwaardig in verband met de beroemde Gravin Mathilde, wier moeder, Beatrice, de gemalin was van Bonifacius, den Markies van Toskane (blz. [311](#), 315, 385; de voorganger van Bonifacius was de Markies of Markgraaf, Ugo, die door Dante *il gran barone* wordt